

HAUT-COMMISSARIAT AUX DROITS DE L'HOMME • УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ
МОНІТОРИНГОВА МІСІЯ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

*Це неофіційний переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей, просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою*

ІНФОРМАЦІЙНА ЗАПИСКА

ВПЛИВ COVID-19 І ЗАХОДІВ ІЗ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЙОГО ПОШИРЕННЯ НА БЕЗДОМНИХ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ

16 червня 2020 року

Резюме

Люди, які живуть в ситуації бездомності, стикаються з високим ризиком заразитися COVID-19 і зазнають непропорційного впливу заходів реагування на COVID-19. Моніторинг УВКПЛ/ММПЛУ в аспекті дотримання прав людини бездомних чоловіків і жінок свідчить про те, що їхній доступ до медичних послуг внаслідок пандемії став ще більш обмеженим. Часто вони не мають доступу до тестування та лікування COVID-19 та не мають масок для обличчя та дезінфікуючих засобів. Через карантин особи, які проживають у ситуації бездомності, втратили свій і так обмежений доступ до притулку, їжі, води, засобів гігієни та джерел доходу. У багатьох випадках закриття залізничних та автобусних станцій залишило людей, які живуть у ситуації бездомності, без притулку та доступу до води для пиття та гігієнічних цілей, що вкрай необхідно під час пандемії. Закриття пунктів збору вторинної сировини, які служили джерелом доходу для багатьох бездомних людей по всій країні, а також закриття ринків і призупинення будівництва та роботи багатьох малих підприємств позбавити бездомних людей однієї з небагатьох можливостей заробити на хліб чи просити їжу. УВКПЛ/ММПЛУ також стурбовані тим, що соціальні послуги для бездомних людей надаються на території України нерівномірно, оскільки вони залежать від доброї волі та фінансування місцевими органами влади. У шести областях України немає притулків для бездомних людей, що фінансуються місцевою владою. В одній він працює лише взимку. У чотирьох областях комунальні притулки для бездомних осіб не приймають нових людей через карантин, а в трьох областях бездомні особи мали невчасний та обмежений доступ до медичних послуг для проходження обов'язкового медичного огляду, який притулки вимагають як умову прийому. В одній області комунальний притулок приймає лише бездомних чоловіків, у результаті чого жінки позбавлені доступу до притулку. Хоча притулки вживають заходів для запобігання поширенню COVID-19 шляхом частотої дезінфекції, використання засобів індивідуального захисту для персоналу та мешканців та обмеження пересування за межами притулку, вони часто не мають достатньої площі приміщень для забезпечення самоізоляції новоприбулих осіб.

УВКПЛ/ММПЛУ закликає державу гарантувати ефективний доступ бездомних жінок і чоловіків до медичного тестування й належної медичної допомоги, а також інформації про пандемію та шляхи попередження захворювання; забезпечити бездомним жінкам і чоловікам у всіх регіонах України доступ до притулків, чистої води та засобів гігієни, продуктів харчування та засобів до існування, а також убезпечити їх від насильства та зловживань відповідно до рекомендацій міжнародних органів.

Вступ

1. Управління Верховного комісара ООН з прав людини/Моніторингова місія з прав людини в Україні (ММПЛУ) здійснюють моніторинг ситуації з правами людини в Україні з моменту розгортання місії 2014 року,¹ відповідно до втілення Порядку денного в сфері сталого розвитку до 2030 року та зобов'язання ООН не залишати нікого осторонь. В умовах глобальної кризи COVID-19 ММПЛУ проводить оцінку впливу пандемії на права людини, а також державних заходів реагування, зокрема впливу на права маргіналізованих і вразливих людей і груп.
2. Особи, які живуть в умовах бездомності, особливо вразливі до пандемії, оскільки не можуть самоізолюватися та підтримувати свою гігієну (що є основним механізмом профілактики) через відсутність житла та санітарних умов. Бездомні люди стикаються з додатковими ризиками через поганий стан здоров'я, який часто спричинений життям у злиднях, відсутністю притулку та достатнього харчування. Їхня ситуація особливо ускладнюється в зв'язку з тим, що вони часто стикаються з дискримінацією в сфері доступу до медичних послуг. Люди, що живуть у ситуації бездомності, також непропорційно більше страждають через заходи запобігання та зниження ризиків поширення вірусу, тому що вони часто працюють неофіційно та не можуть отримати доступ до соціального забезпечення, для якого потрібний дійсний документ, що посвідчує особу, та реєстрація за місцем проживання. Як соціальна група бездомні люди часто страждають від дискримінаційного й упередженого ставлення з боку влади та суспільства та стикаються з крайніми формами насильства, злочинів на ґрунті ненависті та наруги. Бездомні жінки та ЛГБТІ особи часто піддаються підвищеному ризику різних форм дискримінації та браку безпеки, включаючи сексуальне та гендерно зумовлене насильство (СГЗН). Під час пандемії ці форми дискримінації можуть ще більше посилитися.
3. Ця інформаційна записка має на меті висвітлити проблеми, які виникли або загострилися внаслідок пандемії, а також дати рекомендації щодо подолання цих проблем і мінімізації ризиків, пов'язаних із пандемією.² Ця записка охоплює виключно ту територію України, яка контролюється Урядом.³

¹ММПЛУ було розгорнуто 14 березня 2014 року для моніторингу та звітування щодо ситуації з правами людини по всій території України та для надання рекомендацій державі й іншим суб'єктам щодо вирішення проблем, пов'язаних із правами людини.

² Фокус цієї записки - ситуація щодо прав людини бездомних чоловіків і жінок. ММПЛУ усвідомлює, що також є хлопці та дівчата, що живуть у ситуації бездомності, втім їхню ситуацію ця записка не охоплює. За даними уряду такими, що живуть або працюють на вулиці, визнано 19 636 дітей. Див. «Зведений V і VI періодичний національний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2011-2017 рр.), Київ, 2018, пар. 291,

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/UKR/INT_CRC_INR_UKR_6748_E.docx.

Комітет ООН з прав дитини в своїх Заключних зауваженнях щодо України від 2011 року висловив занепокоєння з приводу «великої кількості дітей вулиці» та «обмеженої доступності соціальних послуг щодо захисту та соціальної реінтеграції дітей, які живуть та/або працюють на вулиці, включаючи одяг, житло, медичне обслуговування та освіту», а також браку реабілітаційних центрів для дітей, які зловживають наркотиками. Дивіться: Комітет ООН з прав дитини, «Заключні зауваження: Україна», 3 лютого 2011 р., пар. 75-76,

http://www.un.org.ua/images/stories/docs/2012/UN_CRC_ConcludingObservations_Engl.pdf.

³ Територія Автономної Республіки Крим і місто Севастополь, тимчасово окуповані Російською Федерацією, а також територія, яка контролюється збройними групами самопроголошених "Донецької народної республіки" та "Луганської народної республіки", не охоплені цією запискою.

4. У період із 1 квітня по 14 травня 2020 р. ММПЛУ провела 53 інтерв'ю з представниками (25 чоловіків, 28 жінок)⁴ комунальних і неурядових організацій (серед них релігійні благодійні організації, громадські організації і волонтери), які надають соціальні послуги бездомним особам, включаючи харчування, притулок, засоби гігієни, послуги охорони здоров'я, відновлення документів, що посвідчують особу, та реінтеграцію до суспільного життя, в усіх областях України.

Довідкова інформація

5. Достовірної статистики щодо загальної кількості чоловіків і жінок, які проживають в умовах бездомності в Україні, немає через труднощі з реєстрацією та підрахунком. Дані, що збирають державні органи, включають лише кількість людей, які отримують послуги для бездомних осіб.⁵ Ці дані не дезаггеговані за статтю, віком, наявністю інвалідності, етнічною приналежністю чи за іншими ознаками. Заходи публічної політики, особливо під час кризи, мають враховувати й тих, хто не охоплений державною статистикою. За оцінками громадських організацій кількість таких осіб у Києві коливається від 5 тис. до 40 тис.,⁶ а в Україні їх близько 200 тис..⁷
6. За даними Міністерства соціальної політики України, заклади соціального захисту в Україні мають можливість забезпечити притулок 1600 особам. Цей показник значно менший цифри 21,7 тис. бездомних осіб за підрахунками місцевих органів влади в 2019 році.⁸ Реальний попит на притулки може бути в багато разів вищим, враховуючи, що не всі бездомні особи звертаються за послугами, та що в Україні є міста, селища та області, які не пропонують послуг з реєстрації та обліку бездомних людей.
7. У той самий час, у результаті змін, внесених до Державного бюджету на 2020 рік у зв'язку з COVID-19, державне фінансування різних житлових програм зменшилося,

⁴ Через карантинні заходи в зв'язку з COVID-19 інтерв'ю проводилися телефоном або онлайн.

⁵ Відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», ухваленого 2005 року, для забезпечення реінтеграції бездомних людей до суспільства як рівноправних членів, такі послуги включають відновлення та видачу посвідчень особи (ст. 8), тимчасовий притулок, соціальні, медичні, юридичні, освітні та реабілітаційні послуги (ст. 17). Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 26, ст.354), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>. За даними Міністерства соціальної політики України, 2019 року соціальні послуги в Україні були надані 33 тис. бездомних осіб. Див. <https://www.msp.gov.ua/news/18677.html>

⁶ Тамара Балаева, «Сука жизнь. Во время карантина тысячи разнорабочих в Киеве стали бездомными», *Liga.net*, 23 травня 2020, https://project.liga.net/projects/homeless_quarantine/?fbclid=IwAR09tXVuB8WUO6Xwf_7qspIFkUeUcyMGNrUCG7B6Woe7wv-8Uj0QDzk8u8; Ірина Стасюк, «У Києві нараховують більш як 20 тисяч бездомних людей», *Хмарочос*, 26 February 2020, <https://hmarochos.kiev.ua/2020/02/26/u-kyyevi-narahovuyut-bilsh-yak-20-tysyach-bezdomnyh-lyudej/>.

⁷ «Минсоцполитики насчитало 16 тысяч бездомных. Активисты - вдесятеро больше», *Ukrinform*, 21 January 2016, <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/1949185-minsocpolitiki-nascitalo-16-tysac-bezdomnyh-aktivisty-vdesatero-bolse.html>.

⁸ Міністерство соціальної політики України, *Інформація про роботу в 2019 році. Реінтеграція бездомних осіб, соціальних патронаж осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк*, 20 травня 2020, <https://www.msp.gov.ua/news/18677.html>.

а співфінансування в межах програми доступного житлового будівництва припинено.⁹

8. Бездомність є крайнім порушенням прав на належне житло та недискримінацію, а також часто є порушенням прав на життя, безпеку людини, здоров'я, захист домівки та сім'ї й свободи від жорстокого та нелюдського поводження.¹⁰ За даними Спеціального доповідача ООН із питань належного житла, бездомність визначається трьома факторами.¹¹ По-перше, бездомність - це відсутність домівки, що включає «як відсутність матеріального аспекту, мінімально належного житла, так і соціального аспекту, безпечного місця для формування сімейних чи соціальних відносин та участі в житті громади». По-друге, бездомність - це «форма системної дискримінації та соціального виключення», оскільки відсутність житла призводить до «соціальної ідентичності, за якою «бездомні» утворюють соціальну групу, що піддається дискримінації та стигматизації». По-третє, бездомні люди також є носіями прав, стійкими в боротьбі за виживання та гідність.
9. Бездомність стається з дітьми, жінками, чоловіками, людьми літнього віку, людьми з інвалідністю та переміщеними особами із різних причин.¹² Вони можуть включати втрату опікунів, бідність, ізоляцію, домашнє насильство, різні форми дискримінації, в тому числі на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, відсутність роботи та засобів до існування, переміщення, спровоковане конфліктом, або економічну міграцію.¹³ Бездомність «зумовлена взаємозв'язком між особистими обставинами та ширшими системними факторами». З одного боку, бездомність може бути спричинена «психосоціальними проблемами, несподіваною втратою роботи, залежностями або складним вибором, що веде до життя на вулиці». З другого боку, бездомність є наслідком неспроможності держав забезпечити більшу економічну

⁹ Див. УВКБ ООН, «Огляд законодавства», квітень 2020 р., https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2020_04_legislative_update_ukr.pdf.

¹⁰ Доповідь Спеціального доповідача з питань належного житла як складової права на належний рівень життя та права на недискримінацію в цьому контексті, 30 грудня 2015 р., пар. 4, http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/31/54.

¹¹ Там само, пар.17.

¹² Згідно з дослідженням «Соціальний портрет бездомних», проведеним Центром перспективних соціальних досліджень за дорученням Міністерства соціальної політики України 2012 року, 65% опитаних бездомних осіб були чоловіками, а половина опитаних чоловіків - старше 46 років. Жінки були представлені в усіх вікових групах. Інтерв'ю, проведені для цього дослідження, також підтверджують, що переважна більшість бездомних є чоловіками, й опитувані також зазначали, що вони спостерігають, що бездомні люди в Україні стають «молодшими», до ситуації бездомності потрапляє молодь. Серед респондентів 14 відсотків повідомили про інвалідність, понад 12 відсотків страждали від алкогольної залежності й майже 4 відсотки повідомили про психіатричне захворювання. У 2012 році бездомними були переважно люди з середньою освітою й особи, які виконувати фізичну роботу, підсобні працівники. Див. Олена Давидюк, «Бездомність в Україні: причини та тенденції», *Політичний менеджмент* 1-2, 2013, http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/davyduk_bezdomnist.pdf; Науково-дослідний інститут праці та зайнятості народонаселення Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України, *Соціальний портрет бездомного в Україні (Звіт НДР за 2012 р.)*, <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Sotsialnyj-portret-bezdomnogo-v-Ukrayini-Zvit-NDR-za-2012-r.pdf>.

¹³ Згідно з опитуванням бездомних людей, проведеним 2012 року, за бездомністю в Україні стояли сімейні причини (наприклад, конфлікти в сім'ї (24,5%) та розлучення (14,5%)). Друга причина - позбавлення волі (18,3%), за нею втрата майна через незаконні операції з житлом (10,4%), залежності та сирітство (по 4,5%), продаж житла після втрати роботи (3,7%), міграція (3,1) та нещасні випадки та катастрофи (2,9). Див. Давидюк, 2013.

рівність, включаючи доступ до доступного житла, гендерну рівність і соціальний захист, що враховує індивідуальні обставини.¹⁴

10. Держави зобов'язані ухвалювати та впроваджувати стратегії усунення бездомності.¹⁵ Ці стратегії повинні містити чіткі цілі та терміни, а також встановлювати відповідальність усіх рівнів влади й інших суб'єктів за впровадження конкретних, гендерно чутливих та визначених у часі заходів у консультаціях із бездомними людьми, забезпечуючи їхнє гендерне збалансоване представництво та участь. Це вимагатиме ухвалення національної житлової стратегії, що, як зазначено в пункті 32 Глобальної стратегії в сфері житла, «визначає цілі розвитку умов забезпечення притулку, наявні ресурси для досягнення цих цілей і найбільш економічно ефективний спосіб їх використання, а також обов'язки та часові межі для впровадження необхідних заходів».¹⁶ Держави повинні невідкладно боротися з дискримінацією, стигмою та стереотипізацією бездомних людей і забезпечувати правовий захист від дискримінації через соціальні й економічні обставини, що включає бездомність.¹⁷ Держави повинні забороняти виселення, що призводять до бездомності, та повинні посилювати заходи запобігання насильству в сім'ї та вживати адекватні заходи для захисту жертв, включаючи заходи вилучення агресорів із домівки та видачі обмежувальних приписів, достатню кількість місць у притулках для тих, хто постраждав від домашнього насильства, та, за необхідності, заходи економічної підтримки. Кожне рішення чи напрямок політики мають відповідати меті ліквідації бездомності.¹⁸ Держави мають тверде правове зобов'язання регулювати та взаємодіяти з недержавними суб'єктами, в тому числі підприємства та громадські організації, із тим, щоб забезпечити, щоб усі їхні дії та політика відповідали вимогам права на належне житло та були спрямовані на запобігання бездомності та поліпшення становища бездомних осіб.¹⁹ Держави також повинні забезпечити доступ до ефективних засобів правового захисту від бездомності.
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП) визначає обов'язки держав-учасниць вжити відповідні заходи для забезпечення реалізації права на належний рівень життя, включаючи право на житло (ст. 11). У своєму Заключних зауваженнях щодо сьомого періодичного звіту, представленого Україною, опублікованому в квітні 2020 року, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП) рекомендував уряду України розробити й ефективно реалізувати національну стратегію в сфері житла на основі прав людини та з цією метою збирати дезагреговані статистичні дані, особливо щодо ситуації з житлом груп та осіб, що знаходяться в уразливому становищі.²⁰ Він також рекомендував вжити

¹⁴ Доповідь Спеціального доповідача з питань належного житла як складової права на належний рівень життя та права на недискримінацію в цьому контексті, 30 грудня 2015 р., пар. 28.

¹⁵ Там само, пар. 49.

¹⁶ Див. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 4 (1991) щодо права на належне житло, пар. 12; Заключні зауваження Комітету з економічних, соціальних та культурних прав щодо Канади (E/C.12/CAN/CO/4 і E/C.12/CAN/CO/5).

¹⁷ Див. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 20 (2009) щодо уникнення дискримінації в економічних, соціальних та культурних правах, пар. 35.

¹⁸ Доповідь Спеціального доповідача з питань належного житла як складової права на належний рівень життя та права на недискримінацію в цьому контексті, 30 грудня 2015 р., пар. 49.

¹⁹ Там само, пар. 49. Див. також Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 24 (2017) щодо зобов'язань держав-учасниць Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права в контексті підприємницької діяльності.

²⁰ Заключні зауваження щодо сьомого періодичного звіту України, КЕСКП, CESCR, E/C.12/UKR/CO/7, 2 квітня 2020 р.

цілеспрямовані заходи для вирішення гендерно зумовлених проблем, із якими стикаються внутрішньо переміщені жінки, наприклад, шляхом покращення забезпечення доступним соціальним житлом.

12. Окрім своїх зобов'язань, передбачених міжнародним правом у сфері прав людини, створити умови для забезпечення належного рівня життя, в тому числі доступ до належного житла, Україна зобов'язалася реалізувати Цілі сталого розвитку (ЦСР), наприклад ЦСР 1 щодо подолання бідності, що включає доступ до соціального захисту й основних послуг; ЦСР 2 щодо подолання проблеми голоду, що включає доступ усіх людей, зокрема бідних і людей, що знаходяться в уразливому становищі, до безпечної, поживної та достатньої їжі; ЦСР 3 щодо доступу до медичної допомоги; ЦСР 5 щодо ліквідації всіх форм насильства до жінок та дівчат, рівного доступу до економічних ресурсів і сприяння гендерній рівності; ЦСР 6 щодо доступу до води та належних санітарних умов; ЦСР 10 щодо скорочення нерівності, що включає соціальну й економічну інклюзію й адекватний соціальний захист; та ЦСР 11 щодо сталого розвитку міст і спільнот, що включає доступ до належного, безпечного та доступного житла.²¹
13. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», ухвалений 2005 року, визначає бездомність як «соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання», а бездомну особу - як «особу, яка перебуває у соціальному становищі бездомності».²² До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок. Безпритульна особа - повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, непризначених та непридатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані».²³
14. Законом також передбачено, що центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень організують роботу з профілактики бездомності, соціального захисту бездомних осіб та їх реінтеграції і здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів, що надають послуги бездомним особам (ст.18). Органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади також несуть відповідальність за реєстрацію бездомних осіб за місцем їх проживання чи перебування (ст. 7). Заклади соціального захисту для бездомних осіб створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, релігійними організаціями, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, фізичними особами відповідно до потреб регіону (ст. 19). Паралельно Закон «Про місцеве самоврядування» делегує виконавчим органам сільських, селищних, міських рад державні повноваження щодо організації надання соціальних послуг бездомним особам і здійснення відповідно до закону заходів, спрямованих на запобігання бездомності осіб (ст. 34).²⁴ Це означає,

²¹ Див. Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства, «Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь за 2017 р.», [https://menr.gov.ua/files/docs/Національна доповідь ЦСР України липень 2017 ukr.pdf](https://menr.gov.ua/files/docs/Національна_довідка_ЦСР_України_липень_2017_ukr.pdf).

²² Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 26, ст.354), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>, ст. 2.

²³ Там само.

²⁴ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

що органи місцевого управління можуть отримувати виплати з державного бюджету на виконання цих делегованих повноважень.

15. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» встановлює відповідальність органів місцевого самоврядування за формування фонду соціального житла, включаючи будівництво нового житла та створення соціальних гуртожитків (ст. 3 та 9). Законом також передбачено, що тимчасові притулки для дорослих створюються й утримуються за рахунок місцевих бюджетів як комунальна власність (ст. 15).²⁵
16. Закон України «Про соціальні послуги», який набув чинності в січні 2020 року, передбачає надання основних соціальних послуг місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, в тому числі об'єднаними територіальними громадами, створеними в процесі реформи децентралізації. Соціальні послуги мають надаватися особам і сім'ям, які належать до вразливих груп та/або які перебувають у складних життєвих обставинах, одним із критеріїв чого є бездомність. Існує 17 основних соціальних послуг, в тому числі надання притулку, соціальна інтеграція та реінтеграція, консультації, натуральна допомога, соціальний супровід і представництво інтересів (ст. 16.6). Фінансування надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел, не заборонених законом (ст. 27).²⁶ Уряду України ще належить ухвалити низку нормативно-правових актів, щоб забезпечити імплементацію закону.

Проблемні питання

1. Право на здоров'я

«Вісімдесят відсотків бездомних не мають документів, що посвідчують особу. Реформа охорони здоров'я не передбачає доступ до сімейного лікаря без посвідчення особи. Це питання потрібно вирішити. Має бути механізм для бездомних людей, і має бути зрозуміло, хто за них платить». – Директор муніципального центру для бездомних людей на заході України

17. Право на здоров'я закріплено ст. 25(1) Загальної декларації прав людини та ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП), який Україна ратифікувала 1973 року. Ст. 2(2) Пакту як загальний принцип визначає, що держави-учасниці повинні гарантувати, що всі визначені в ньому права будуть реалізовуватися без будь-якої дискримінації за расою, кольором, статтю, мовою,

²⁵ Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 19-20, ст.159), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15>.

²⁶ Закон України «Про соціальні послуги», 2671-VIII, від 17.01.2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

релігією, політичною чи іншою позицією, національним або соціальним походженням, майновим статусом, статусом за народженням чи іншим статусом.

18. Криза COVID-19 виявила дискримінацію, з якою стикаються бездомні люди у доступі до медичної допомоги. Зважаючи на те, що більшість бездомних людей не мають дійсного посвідчення особи, за словами опитаних ММПЛУ, вони не можуть підписати декларацію з сімейним лікарем²⁷, в результаті, вони не можуть отримати доступ до медичних оглядів та аналізів, включаючи тестування на COVID-19, та до інших фахівців.²⁸ Навіть якщо бездомні проживають у комунальних притулках, механізму оплати медичних послуг за них немає, і їх лікування залежить від доброї волі медичного персоналу або особистих зв'язків, які мають працівники системи соціального захисту з лікарями місцевих медичних закладів. Бездомні люди можуть розраховувати на екстрену медичну допомогу лише в тому випадку, якщо викликають швидку допомогу. Швидка допомога доставляє пацієнтів до лікарень лише, якщо в них є тяжкі симптоми COVID-19. Однак, на відміну від інших людей, бездомні люди не можуть отримувати лікування поза медичними установами. Навіть якщо вони перебувають у притулках, притулки не можуть їх лікувати, оскільки в них немає лікаря та медикаментів.
19. Із 28 притулків, представники яких були опитані ММПЛУ, лише три комунальні притулки в Івано-Франківську, Херсоні та Львові та один притулок громадської організації у Львівській області повідомили про те, що мають швидкі тести на COVID-19. Декілька співрозмовників скаржилися, що бездомні люди з діагностованою пневмонією не проходили тестування на COVID-19. У Житомирі мешканця притулку для бездомних людей було госпіталізовано з підтвердженим COVID-19, однак ні інші мешканці, ні персонал не пройшли тестування, оскільки в місті не було достатньої кількості тестів. Притулки також ризикують здоров'ям свого персоналу й інших мешканців, оскільки мало з них мають простір для ізоляції людини, в якій підозрюють COVID-19.
20. Працівники лікарень також часто відмовляються приймати бездомних людей через наявну в суспільстві упередженість щодо них, у тому числі серед медичних працівників. Деякі співрозмовники згадували випадки, коли медичний персонал в приймальних залах лікарень переконував бездомних людей підписати добровільну відмову від госпіталізації або досягав цього оманом. Фактична відсутність безкоштовної всезагальної медичної допомоги є ще одним фактором, який практично позбавляє бездомних людей доступу до медичної допомоги через брак достатніх фінансових ресурсів. Бездомним людям, як і всім іншим пацієнтам в Україні, доводиться платити за ліки, медичні огляди та власне харчування в лікарнях. Лише дуже базові ліки та допомога іноді надаються безкоштовно. У притулку в Донецькій області поскаржилися ММПЛУ, що їхній клієнт був госпіталізований лише після того, як директор центру особисто втрутився та поспілкувався з керівництвом

²⁷ З 2018 року в межах реформи системи охорони здоров'я в Україні новостворений інститут сімейних лікарів став точкою входу для отримання базових медичних послуг. Кожна особа, яка бажає отримувати медичні послуги, повинна підписати офіційну угоду («декларацію») з сімейним лікарем за власним вибором. Ця угода залишатиметься в силі, якщо особа не вирішить змінити свого сімейного лікаря.

²⁸ За даними опитування осіб без громадянства й осіб без документів, проведеного благодійним фондом (БФ) «Право на захист», 92 відсотки таких осіб не мали сімейного лікаря, з них 43 відсотки заявили, що їм було відмовлено в підписанні декларації з сімейним лікарем через відсутність документа, що посвідчує особу. Див. БФ «Право на захист», «Доступ осіб без громадянства до медичної допомоги в умовах COVID-19 та оцінка економічно-соціального впливу карантину», травень 2020 р., https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/covid-19_report_ukr.pdf.

лікарні. У Полтаві мешканець притулку для бездомних із підтвердженим діагнозом пневмонії та високою температурою не був госпіталізований. Швидка допомога відмовилася його прийняти, бо він був у нетверезому стані.

21. Бездомні також мають труднощі з доступом до документів, що посвідчують особу, що впливає на їхню можливість отримати доступ до медичної допомоги. Хоча багато центрів для бездомних людей допомагають їм отримати документи, що посвідчують особу, вони все одне мають заплатити 400 гривень за видачу посвідчення особи. Механізму звільнення бездомних людей від цього збору або можливості місцевим органам влади чи благодійним організаціям напряду сплатити за посвідчення особи немає. Якщо бездомні люди не можуть заробити ці гроші, а приватні особи не готові сплатити за посвідчення особи, бездомні не мають доступу до медичної допомоги, за винятком невідкладної допомоги.
22. Бездомні, які перебувають у притулках, отримують достовірну інформацію щодо профілактики COVID-19. Утім, багато інших живуть на вулиці та мають більш нестабільний доступ до достовірної інформації, в тому числі щодо карантинних заходів, які впливають на їхнє життя. У декількох областях місцеві органи влади й організації розповсюджували листівки про COVID-19 через соціальні патрулі муніципальних соціальних працівників або волонтерів для вирішення цієї проблеми.
23. Бездомні люди не можуть дозволити собі засоби індивідуального захисту (ЗІЗ). Хоча притулки надають своїм мешканцям маски для обличчя, опитування ММПЛУ показало, що в комунальних притулках бракувало ЗІЗ і безконтактних термометрів, необхідних для їхнього персоналу та мешканців. Багато притулків повідомили про недостатній запас дезінфікуючих засобів. Притулки повністю покладаються на поставки, що надаються волонтерами і благодійними організаціями.
24. Хоча, як правило, в притулках є медсестра, яка може проводити скринінг температури та базові медичні огляди під час пандемії, доступних ліків для бездомних осіб немає. Наприклад, у Рівному, згідно з інтерв'ю, комунальний центр для бездомних осіб має щомісячний бюджет на ліки в розмірі 1,3 гривні на людину. Отже, вони покладаються на те, що отримати ліки їм допоможуть спонсори.
25. Через навантаження на галузь охорони здоров'я в зв'язку з пандемією лікарні виписували людей ще до того, як вони повністю одужали, щоб ті продовжили лікування й одужання вдома. Для людей, які живуть в умовах бездомності, це означає, що вони не зможуть продовжувати лікування. Зниження доступності медичних послуг особливо позначилося на бездомних людях з іншими захворюваннями, такими як туберкульоз, ВІЛ, венеричні та дерматологічні захворювання. Декілька співрозмовників скаржилися, що через закриття туберкульозних диспансерів бездомні особи з туберкульозом не змогли продовжувати лікування. У Рівному поліція доставила людину з відкритою формою туберкульозу, яка перебувала в наметі, де можуть погрітися бездомні, до протитуберкульозного лікувального закладу, але центр відмовився прийняти цю особу через карантин. Співрозмовники в трьох областях (Рівненській, Івано-Франківській та Одеській) повідомили, що бездомні люди мають пізній або обмежений доступ до медичних оглядів, необхідних перед прийомом до притулків, через брак доступних лікарів і служб або значне скорочення годин прийому.

2. Доступ до притулків і тимчасового житла

«Безпритульні люди повністю опинились за межею виживання під час пандемії. Тому що єдині місця, де могла перебувати така кількість людей хоча б на ночівлю, були залізничні вокзали. Окрім того, вони могли шукати підробітку собі на харчі, збираючи картон чи склотару. Пункти прийому закриті. Усі приміщення закриті, нічліжки не приймають, а якщо приймають, то лише обмежену кількість людей. Нічна температура спускається іноді до -4°C ». – Волонтер, що допомагає бездомним людям у Києві

26. У статті 25(1) Загальної декларації прав людини зазначено, що «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини». МПЕСКП також визнає право кожного на соціальне забезпечення (стаття 9) та на належний рівень життя, включаючи належне харчування, одяг і житло (стаття 11(1)). Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок також визнає обов'язок усунути дискримінацію щодо жінок у доступі до соціального забезпечення (стаття 11(1)(e) та інших сферах економічного та соціального життя (стаття 13). Право на соціальне забезпечення включає схеми соціальної допомоги, наприклад, цільові схеми без сплати внесків, коли пільги отримують особи, що опиняються в ситуації нужденності.²⁹ Соціальний захист бездомних людей є складовою заходів соціальної допомоги.
27. Соціальні послуги для бездомних людей, які включають притулок, харчування, допомогу в отриманні документів, що посвідчують особу, та працевлаштуванні, нерівномірно розподілені по території України, оскільки їх наявність залежить від фінансування місцевими органами влади. У шести областях (Луганська, Київська, Тернопільська, Вінницька, Закарпатська та Запорізька) органи місцевого самоврядування не створили притулків для бездомних людей і не надають жодного фінансування притулкам, організованим громадськими об'єднаннями чи релігійними організаціями. У Луцьку притулок, який фінансується з міського бюджету, працює лише в зимові місяці. У Миколаєві комунальний притулок доступний лише для чоловіків. У чотирьох областях (Харківській, Хмельницькій, Кіровоградській і Сумській) комунальні притулки для бездомних не приймали нових людей під час карантину.³⁰ Деякі притулки, організовані благодійними та релігійними спільнотами, наявні в декількох областях, також припинили приймати новоприбулих через ризик зараження COVID-19 (наприклад, у Дніпрі, Запоріжжі, місті Києві).
28. Через брак місця в більшості центрів лише декілька центрів змогли виділити приміщення для самоізоляції новоприбулих. Більшість запровадили такі заходи профілактики COVID-19, як скринінг температури, посилена дезінфекція,

²⁹ Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 19 (2008) щодо права на соціальний захист, E/C.12/GC/19.

³⁰ Наприклад, у Харкові в комунальному центрі для бездомних людей під час карантину було 60 осіб, хоча він може прийняти 110 осіб. Близько 30-40 осіб просили притулок під час карантину, але їм відмовили через карантин. Так само в Сумах комунальний притулок може вмістити 60 осіб, однак він прийняв лише 21 особу та мав відмовити близько 20-30 заявникам, які просили притулок.

використання масок для обличчя та прохання до своїх клієнтів не виходити без потреби. Позитивною тенденцією є те, що багато комунальних притулків, які раніше приймали бездомних лише на ночівлю (так звані «центри нічного перебування»), дозволили своїм клієнтам залишатися протягом дня та співпрацювали з місцевими благодійними організаціями, підприємствами та громадянами, щоб забезпечити своїм клієнтам додаткове харчування, враховуючи, що вони мають менше можливостей отримувати дохід під час карантину.

29. У містах, де є притулки для бездомних осіб, помітний розрив між попитом і пропозицією притулку та харчових продуктів під час карантину. Наприклад, у Києві, за оцінками, мешкає від 5 тис. до 40 тис. бездомних людей, тоді як місто може розмістити лише 150 осіб у комунальному притулку та прогодувати 300 людей на вулиці.
30. У декількох областях місцева влада й громадські організації тісно співпрацюють задля забезпечення притулку бездомним людям. Наприклад, у Черкасах, Чернігові, Чернівцях, Полтаві та Житомирі заклади соціального захисту управляються громадськими організаціями і фінансуються місцевими органами влади. У деяких областях громадські організації, релігійні організації та неформальні волонтерські групи надають бездомним людям допомогу, включаючи притулок, без підтримки місцевої влади.
31. Добрим прикладом стали Суми та Львів, де місцева влада в межах реагування на COVID-19 збільшила фінансування комунальних притулків для забезпечення харчування їх мешканцям. У Києві міська влада покривала вартість перебування (10 грн.) у комунальному притулку для бездомних людей. Утім, у Херсоні заплановане фінансування притулку було скорочене в контексті реагування на COVID-19. У Чернігові очікуване фінансування на розширення притулку було призупинене в межах заходів реагування на COVID-19.
32. За оцінками співрозмовників ММПЛУ кількість бездомних людей, які продовжують жити на вулицях, значно більша, ніж кількість людей, які перебувають у притулках, - через недоступність притулків або через алкогольну залежність, що заважає їм залишатися в притулку, адже там застосовується правило уникнення споживання. Із закриттям залізничних та автовокзалів, особливо в таких великих містах, як Київ, вони втратили доступ до тимчасових місць ночівлі. Декілька опитаних також заявили, що багато бездомних людей, особливо в Києві, втратили доступ до дешевого житла, наприклад, хостелів, через втрату доходу під час карантину.
33. Інтерв'ю ММПЛУ також показали, що місцева влада, як правило, пропонувала бездомним людям з інвалідністю або бездомним похилого віку проживання в установах тривалого догляду лише після того, як будуть видані всі необхідні документи на підтвердження статусу інвалідності або права на отримання пенсії. Під час карантину переведення до закладів тривалого догляду було призупинено. Опитувані також зазначають недостатню кількість реабілітаційних центрів, де можна було б безкоштовно розміщати та лікувати бездомних людей з алкогольною та наркотичною залежністю.

34. Численні співрозмовники по всій Україні повідомляли, що багато людей стали бездомними через соціальні й економічні наслідки карантину.³¹ Неофіційно працюючи за межами своїх рідних областей, вони втратили роботу, більше не могли платити оренду й не змогли повернутися додому через припинення міжміських перевезень та інші обмеження свободи пересування. Крім того, були випадки, коли ув'язнені, звільнені під час карантину, не могли повернутися до своїх домівок через припинення руху громадського транспорту.

3. Право на воду та гігієну

«Багато бездомних людей не мають доступу до води, необхідної для пиття, не говорячи вже про воду для гігієнічних потреб... Вони почали просити воду в величезних обсягах. Я не пам'ятаю, щоб раніше вони просили звичайної води. Фонтанчиків із питною водою на вулицях дуже мало». – Волонтер, що надає допомогу бездомним людям у Києві

35. Хоча МПЕСКП прямо не згадує право на воду, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав уточнив, що право на питну воду та засоби санітарії є складовою права на належний рівень життя.³²
36. ММПЛУ стурбована критичною ситуацією щодо доступу до води та особистої гігієни для бездомних людей, які не перебувають у притулках, по всій Україні. З моменту закриття залізничних та автовокзалів, громадських їдалень та інших громадських місць вони втратили вже й так обмежений доступ до води, необхідної для питних і гігієнічних цілей. Наприклад, у Києві, де орієнтовна кількість бездомних людей варіюється від 5 тис. до 40 тис., декілька сотень бездомних людей залишаються біля центрального залізничного вокзалу, не маючи доступу до проточної води та туалетів через його закриття. Бездомні жінки, що мають менструації, перебувають у ще складнішому та тяжчому становищі, ніж бездомні чоловіки, за відсутності доступних санітарних приміщень і засобів гігієни менструального циклу, що також може збільшити ризик інфікування жінок.³³
37. Особливо загострюється ситуація в містах та регіонах, які не мають громадських водонасосів. Хоча бездомні люди, які перебувають у житлових районах Києва, можуть мати доступ до громадських бюветів та отримувати питну воду, їм все одно бракує доступу до громадських туалетів і душів.
38. Брак доступу до чистої води та санітарних засобів призводить до погіршення здоров'я бездомних людей і значно збільшує ризик набуття інфекційного

³¹ Опитані не змогли дати оцінки щодо кількості таких осіб. Одна громадська організація вважає, що лише в Києві їх тисячі. Див. Тамара Балаєва, «Сука життя. Во время карантина тысячи разнорабочих в Киеве стали бездомными», *Liga.net*, 23 травня 2020, https://project.liga.net/projects/homeless_quarantine/?fbclid=IwAR09tXVvB8WUO6Xwf_7qspIFkUeUcyMGNrUCG7B6Woe7wv-8Uj0QDzk8u8.

³² Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 15 (2002) щодо права на воду, пар. 3.

³³ УВКПЛ, COVID-19 і права людини жінок: керівництво (російською), 15 квітня 2020 року, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/COVID-19_and_Womens_Human_Rights_ru.pdf.

захворювання. У Києві співрозмовники повідомили, що відсутність доступу до систем водопостачання під час кризи COVID-19 призвела до збільшення випадків виникнення вошей, корости та запалення дрібних ран серед бездомних людей.

4. Доступ до харчування та засобів існування

«Багато бездомних кажуть, що вже почали відчувати голод і страх перед цим, чого раніше не було. Ці явища викликають панічні настрої у більшості бездомних людей, роззубленість або стан агресії». – Благодійний фонд «Деполь Україна», Харків

39. Право на належний рівень життя, що включає право на адекватне харчування, гарантується статтею 11.1 МПЕСКП. Це право також було визначене як невід’ємно пов’язане з притаманною людській особистості гідністю та є необхідним для реалізації інших прав людини.³⁴
40. На думку багатьох співрозмовників ММПЛУ, пандемія COVID-19 і карантинні обмеження мали вкрай негативний вплив як на можливості бездомних людей знайти роботу, так і на їхній доступ до харчування, а також до продовольчої допомоги, яку надають благодійні організації та волонтери. Перед пандемією бездомні мали певні можливості для існування, як то збирання відходів на переробку, неофіційна та тимчасова робота або прохання про допомогу на вулиці. Бездомних чоловіків часто наймають підручними робітниками на будівельних майданчиках, на ринках і в сільських господарствах. Бездомні жінки працюють прибиральницями, помічницями на кухні в кафе та в сільському господарстві. Коли в березні 2020 року багато підприємств, включаючи центри збору відходів і ринки, призупинили свою діяльність, багато бездомних чоловіків і жінок втратили доходи.³⁵ Крім того, бездомні особи не в змозі дістатися до тих підприємств, які досі працюють, через обмеження руху громадського транспорту.
41. За словами співрозмовників ММПЛУ, більшість бездомних людей не мають дійсних посвідчень особи та реєстрації проживання, що перешкоджає їх доступу до офіційного працевлаштування та соціального забезпечення, включно з пенсіями за віком і через втрату працездатності та виплатами з безробіття. Як наслідок, вони не могли розраховувати на це джерело доходу під час пандемії.
42. Тому бездомні люди опинилися в надзвичайній залежності від продовольчої допомоги, яку надають комунальні центри для бездомних людей, громадські організації і волонтери. У деяких містах волонтери й громадські організації продовжують надавати бездомним людям на вулицях продукти харчування та

³⁴ Див. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 12 (1999) щодо права на належне харчування, Е/С.12/1999/5.

³⁵ Призупинення будівельних робіт, де раніше працювали бездомні люди, згадували співрозмовники з Києва та Донецької області. Співрозмовник із Харкова повідомив про закриття кафе та ресторанів, де раніше працювали бездомні жінки. У Миколаєві бездомні люди працювали на місцевих фермах і не могли до них діставатися через припинення руху громадського транспорту.

гігієнічні засоби, однак багато бездомних осіб не могли отримати доступ до цієї допомоги через обмеження громадського транспорту.³⁶

43. Криза COVID-19 також негативно позначилася на деяких благодійних та громадських організаціях, що надають підтримку бездомним людям. Багато громадських їдалень, де бездомні люди отримували безкоштовне харчування, в тому числі організованих релігійними громадами та благодійними організаціями, були закриті з причини дотримання правил карантину або через скорочення фінансування.³⁷ Із позитивного боку, багато організацій, які надають допомогу бездомним людям, також високо оцінили добродійність простих громадян, підприємств і тимчасову підтримку з боку місцевої влади.³⁸ За рідкісними винятками комунальні центри для бездомних людей не отримують державного чи місцевого фінансування на забезпечення харчування бездомних людей, які в них перебувають, або годують лише один раз на день.
44. Ще до карантину бездомним жінкам було важче знайти роботу, ніж бездомним чоловікам. За словами співрозмовників із Києва, бездомні жінки також стають жертвами насильства з боку бездомних чоловіків, які забирають їхню їжу та теплий одяг.

5. Акти насильства та мова ненависті

«Безпритульних людей виганяють з їхніх місць скупчення, і не пояснюють, куди їм іти. Погрожують, що вивезуть в ліс і там залишать, якщо ті не будуть дотримуватись норм самоізоляції. Забирають теплі речі, які передавали волонтери. Застосовують фізичну силу. І все це роблять представники влади (місцева поліція)».
– Волонтер із Києва

45. Заборона дискримінації в реалізації прав людини гарантується декількома міжнародними документами, включаючи ст. 26 МПГПП та ст. 2 МПЕСКП. Особи та групи осіб не повинні зазнавати свавільного поводження через належність до певної економічної чи соціальної групи всередині суспільства.³⁹
46. У більшості областей співрозмовники повідомили, що поліція схильна співпрацювати з притулками й громадськими організаціями і направляє бездомних людей із вулиць до них. Однак ММПЛУ стурбована інформацією щодо можливого застосування поліцією насильства щодо бездомних людей у Києві. Численні опитані

³⁶ Наприклад, у Києві бездомні люди, які перебувають у різних районах міста, не могли дістатися до місць роздачі їжі через обмеження руху громадського транспорту.

³⁷ Наприклад, благодійна організація у Львові повідомила про падіння доходу від благодійного магазину. В результаті вони стали більш залежними від пожертв. В інших регіонах через закриття підприємств стало складніше залучати корпоративні пожертви.

³⁸ У Києві соціальні патрулі, що складаються з соціальних працівників комунального притулку для бездомних осіб і волонтерів, щодня біля залізничних станцій забезпечують харчуванням близько 300 бездомних людей. В Івано-Франківську міська влада надала фінансування громадській організації «Карітас» для забезпечення харчування людей на вулиці. У Вінниці міський департамент соціальних послуг і громадська організація «Полум'я надії» забезпечують харчування для бездомних людей.

³⁹ Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар № 20 (2009) щодо уникнення дискримінації в економічних, соціальних та культурних правах, пар. 35.

в Києві повідомили, що поліція виганяла бездомних людей, що збираються поблизу громадських місць, таких як залізничні станції, переходи метро, церкви та монастирі. Один опитаний також зазначив, що Муніципальна варта м. Києва⁴⁰ виганяє та б'є бездомних людей, називаючи їх злочинцями. Співрозмовники ММПЛУ також висловлювали занепокоєння тим, що вимога мати при собі на вулиці документ, що посвідчує особу, наражає бездомних людей на ризик притягнення до адміністративної відповідальності.

47. ММПЛУ також стурбована мовою ненависті, що спрямовується проти бездомних людей або організацій, що їх підтримують під час пандемії. У статті, підготовленій онлайн-ЗМІ з проблеми бездомності в Києві й опублікованій 4 травня, директор департаменту соціальної політики Київської міської державної адміністрації представляє бездомних людей як соціальних паразитів і звинувачує громадські організації в тому, що під час карантину вони їх «загодовують». В одній області керівниця громадської організації, що надає підтримку бездомним людям і представникам інших уразливих груп, зіткнулася з кампанією дискредитації з боку інших організацій громадського суспільства, коли став відомий її діагноз COVID-19. Співрозмовниця вважає, що той факт, що її організація працює з бездомними людьми, людьми, які живуть з ВІЛ і туберкульозом, та людьми, які вживають наркотики, могла призвести до упередженості щодо неї й її організації під час пандемії COVID-19. Через цю кампанію дискредитації в середині квітня організація вирішила припинити постачання протівірусних препаратів своїм клієнтам із ВІЛ і туберкульозом, які проживають в області, побоюючись нападів на своїх соціальних працівників. ММПЛУ наголошує, що будь-яка мова приниження або ненависті є неприйнятною, оскільки може призвести до подальшої стигматизації та дискримінації груп осіб, що знаходяться у вразливій ситуації, та закликає державні органи утримуватися від неї та засуджувати її.

Висновки та рекомендації

«Я думаю, що влада повинна почати говорити правду про те, чому ці люди на вулиці, та хто вони. Це сироти, яким не забезпечено житло після закінчення школи-інтернату. Це люди, чії квартири незаконно забрали. Це самотні літні люди. Це люди, які потребують психологічної допомоги та реабілітації. Але ЗМІ зображають цих людей алкоголіками та паразитами». – Волонтер із Києва

48. Особи, які живуть в умовах бездомності, зіткнулися з непропорційними ризиками для здоров'я та зазнали негативного впливу заходів реагування на пандемію COVID-19 в Україні. Моніторинг УВКПЛ/ММПЛУ в аспекті дотримання прав людини бездомних осіб свідчить про те, що їхній обмежений доступ до медичних послуг внаслідок пандемії став ще обмеженішим. Вони рідко мають доступ до тестування та лікування COVID-19 або масок для обличчя та гігієнічних засобів. Впродовж карантину багато осіб, які проживають у ситуації бездомності, втратили свій і так обмежений доступ до притулку, їжі, води, засобів гігієни та джерел доходу. УВКПЛ/ММПЛУ також

⁴⁰ «Муніципальна варта» Києва – це громадське формування, засноване у лютому 2017 року для «охорони громадського порядку і державного кордону України». Після початку пандемії у 2020 році комісія при Київській міській державній адміністрації поклала на це формування задачу надавати допомогу в забезпеченні громадського порядку у Києві під час карантину.

стурбовані тим, що соціальних послуг для бездомних людей у багатьох областях, містах і селищах України, де на них є попит, все ще бракує. У шести областях України немає комунальних притулків для бездомних. У чотирьох областях комунальні притулки для бездомних не приймали нових людей під час карантину. У трьох областях прийом до них був обмеженим тому, що бездомні люди не могли отримати доступу до медичних послуг для проходження обов'язкового медичного огляду. Бездомні жінки та бездомні ЛГБТІ особи ризикують зіткнутися з додатковою гендерною дискримінацією, включаючи СГЗН.

49. Із метою подолання негативного впливу пандемії та зменшення відповідних загроз ММПЛУ закликає уряд України, обласні та місцеві органи влади:

- Визнати комунальні та благодійні організації, які надають підтримку бездомним людям, а також постраждалим від домашнього насильства, базовими послугами та усунути перешкоди для їхньої роботи, щоб вони могли продовжувати свою діяльність під час карантину, а також збільшити їхнє фінансування.
- Регулярно та послідовно проводити збір даних, дезагрегованих за віком, статтю, інвалідністю й іншими характеристиками, для виявлення основних першопричин бездомності та потреб бездомних людей, що допомогло би розробити кращі підходи до реагування на них. Такі дані також повинні включати дослідження для виявлення кількості бездомних людей, не охоплених постачальниками соціальних послуг.
- Розробляти підходи до реагування через консультації із бездомними людьми та групами й особами, що надають їм послуги.
- Внести до «Національної стратегії в сфері прав людини» конкретні цілі та результати, пов'язані з профілактикою та усуненням проблеми бездомності, та розробити конкретні заходи та показники, включно з тими, що спрямовані на розширення житлових програм і соціальних послуг для бездомних людей, у відповідному плані дій.

Право на здоров'я

- Забезпечити бездомним людям доступ до належного лікування та тестування на COVID-19.
- Забезпечити доступ бездомних до медичної допомоги, що не пов'язана з COVID-19, в тому числі послуг сексуального та репродуктивного здоров'я.
- Забезпечити, аби людям, які не мають дійсного посвідчення особи, надавався повний доступ до медичної допомоги під час пандемії та після неї. Швидко реагувати на випадки підозри на захворювання, проводити тестування персоналу та мешканців притулків для бездомних людей та впровадити регулярне тестування соціальних працівників, які надають підтримку бездомним людям.
- Посилити соціальне патрулювання вулиць відповідно підготовленим персоналом, щоб надавати бездомним людям актуальну та достовірну інформацію щодо заходів профілактики COVID-19 і карантинних заходів і направляти їх до місць, де вони зможуть отримати доступ до притулку, води, санітарних засобів і медичних послуг.

Доступ до притулку та житла

- Забезпечити чіткі інструкції щодо роботи притулків для бездомних людей під час пандемії відповідно до норм і рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) і гарантувати, щоб під час карантину нікого не залишити осторонь.
- Створити заклади соціального захисту для бездомних людей у тих областях, де їх немає, для надання притулку й інших соціальних послуг, з огляду на особливі гендерно обумовлені потреби жінок, чоловіків і ЛГБТІ осіб. Продовжити роботу притулків на зимовий період на весь рік. Забезпечити додаткове фінансування наявних притулків для задоволення підвищеного попиту на їхні послуги. Створити можливості із надання допомоги особам з інвалідністю у закладах соціального захисту для бездомних осіб.
- Відстежувати те, щоб жінки, діти та молодь, які можуть бути змушені піти з дому через домашнє насильство, не потрапляли до ситуації бездомності, та пропонувати їм належне альтернативне житло з забезпеченням безпеки та доступу до води та санітарних засобів, харчування, соціальної підтримки, психологічних, правових і медичних послуг, в тому числі послуг сексуального та репродуктивного здоров'я, а також тестування на COVID-19. Слід визначити конкретні заходи для жінок і дівчат, які не можуть бути прийняті до притулків через ймовірність інфікування, щоб забезпечити для них безпечний карантин.
- Запобігати тому, щоб люди ставали бездомними через втрату житла під час пандемії та впродовж відповідного періоду після неї (наприклад, шляхом заборони на виселення, в тому числі з гуртожитків та іншого тимчасового житла, призупинення стягнення орендної плати, заходів соціального забезпечення та збереження зайнятості).
- Ухвалити національну житлову програму, що має на меті вирішити питання житла для бездомних людей і запобігти потраплянню людей у вразливих ситуаціях до ситуації бездомності.
- Виділяти фінансування на житлові програми, включаючи схеми співфінансування для будівництва соціального житла.

Право на воду та гігієну

- Створити пункти доступу до води, мила, предметів гігієни й інформації про доступні соціальні послуги в різних районах великих міст. Збільшити кількість закладів гігієни з вільним доступом.
- Забезпечити притулки санітарними приміщеннями відповідно до норм і рекомендацій ВООЗ і проводити їх регулярну дезінфекцію та забезпечення ЗІЗ, гігієнічними засобами, в тому числі засобами гігієни для менструального циклу, милом і дезінфікуючими засобами.

Доступ до харчування та засобів існування

- Вжити всіх можливих зусиль для відновлення доступу до джерел доходу та роботи для бездомних людей, включно з допомогою в пошуку роботи, на робочому місці та в формі відповідного навчання.

- Усунути адміністративні бар'єри для прискорення процесу відновлення документів, що посвідчують особу, для бездомних людей, зокрема скасувати вимогу подавати заявку на отримання документів на посвідчення особи до відділу Державної міграційної служби за місцем реєстрації проживання заявника; а також гарантувати те, що вони можуть отримати нові посвідчення особи безкоштовно.
- Сприяти доступу до пенсій і соціальних виплат бездомним без реєстрації місця проживання.

Попередження насильства та мови ненависті

- Вживати заходи для запобігання випадкам насильства та дискримінації бездомних людей з боку поліції, інших державних чи місцевих органів влади й окремих осіб.
- Розслідувати звинувачення в насильстві з боку поліції щодо бездомних людей та, якщо їх буде підтверджено, притягати винних до відповідальності.
- Засуджувати випадки застосування мови ненависті до бездомних людей та осіб та організацій, які їх підтримують.

Додаток. Кращі практики заходів реагування щодо захисту бездомних людей під час кризи COVID-19⁴¹

1. Добровільне тестування на COVID-19 і відповідне лікування

- a. У Словаччині Уряд у середині квітня запровадив загальнонаціональне тестування клієнтів установ соціальних служб і бездомних людей. У місті Трнава пожежно-рятувальна служба і регіональне управління охорони здоров'я проводили тести на COVID-19 бездомним людям. У місті Кошице у травні здійснювалася комплексна перевірка стану здоров'я бездомних людей і тестування на COVID-19. У співпраці з Міністерством оборони, підприємствами та неурядовими організаціями (НУО) влада міста Братислави створила карантинне містечко із контейнерними будинками для бездомних людей, які очікують результатів тестів, і для бездомних із підтвердженим діагнозом, які не потребують госпіталізації.
- b. У Португалії муніципалітети Порту і Оейраш оголосили про тестування всіх бездомних осіб, а на острові Мадейра тестування на COVID-19 відбувалося у тимчасових притулках, а також у нових житлових приміщеннях, призначених для бездомних людей.
- c. У Будапешті (Угорщина) міська влада з середини квітня запровадила і профінансувала тестування на COVID-19 усіх користувачів послуг і працівників, які забезпечують догляд за бездомними особами.
- d. У Данії тестування бездомних людей на COVID-19 проводилося у гуртожитках і центрах денного догляду, а також за допомогою мобільних бригад. Було виокремлено центри догляду та гуртожитики для тих бездомних осіб, тест яких дав позитивний результат. Столичний регіон Данії почав використовувати автобус, у якому зазвичай проводиться тестування на туберкульоз, для тестування на COVID-19 людей, які живуть на вулицях.
- e. У Брюсселі (Бельгія) бездомним людям, розміщеним у готелях і притулках, було забезпечено доступ до медичної допомоги, яку надавало регіональне агентство з питань бездомності, завдяки чому на COVID-19 було перевірено понад 2000 осіб.
- f. У Великобританії Національна служба здоров'я і НУО Médecins Sans Frontières перетворили недорогий готель у східному районі Лондону на COVID-CARE, центр лікування бездомних людей, у яких підозрюється або підтверджено COVID-19.

2. Доступ до притулків і екстреного житла

- a. У Бельгії регіональний уряд Брюсселя виділив близько 7 мільйонів євро на зміцнення служб денного і нічного догляду за бездомними людьми, розміщення бездомних людей, у яких діагностовано COVID-19, і забезпечення контролю за станом їхнього здоров'я. Було досягнуто

⁴¹ УВКПЛ/ММПЛУ вдячні FEANSTA, Європейській федерації національних організацій, що працюють з бездомними, за надання інформації, використаній у цьому додатку. Крім того, в додатку використана відповідна інформація, зібрана у відкритих джерелах.

домовленості з десятима готелями про розміщення бездомних людей, включно з одним готелем для жінок, які потерпають від гендерного насильства. У цілому в столичному регіоні Брюссель для забезпечення екстреного проживання бездомних людей було надано понад сімсот місць. Було створено три заклади на 260 місць для розміщення бездомних людей, у яких було діагностовано COVID-19, з медичним доглядом та лікуванням, а також із можливістю направлення до лікарні у випадку загострення симптомів. Європейський Парламент разом із НУО Samu-social розмістив у одній зі своїх будівель у Брюсселі 100 бездомних жінок, багато з яких пережили гендерне насильство.

- b. У Чеській Республіці Празька міська рада оплатила готелі для розміщення бездомних осіб у незанятих номерах, і забезпечила їх їжею та предметами гігієни. Ця пілотна програма була продовжена до 2021 року, щоб надати час для підготовки плану заходів на період після пандемії, а саме надання бездомним житла та інших соціальних послуг.
- c. У Будапешті (Угорщина) міська влада створила нове екстрене житло для 221 особи, зокрема у новому екстреному нічному притулку, розташованому у будинку колишнього молодіжного гуртожитку. Крім того, поруч із центром денного догляду для бездомних осіб було також організовано 20 контейнерних будинків. Міська влада також надала комунальній організації, яка працює з бездомними, 71 квартиру для проживання бездомних людей упродовж одного року. Завдяки відкриттю цих нових житлових об'єктів була зменшена кількість бездомних людей, які сплять у спільних кімнатах, що забезпечило більшу дистанцію та переміщення літніх людей та осіб із груп підвищеного ризику до більш безпечного житла. У великих гуртожитках у кімнатах між ліжками були встановлені пересувні стіни, щоб забезпечити кращу ізоляцію. Були організовані додаткові кімнати для осіб із симптомами COVID-19, а у невикористовуваних будинках було передбачено установа додаткових ліжок на випадок збільшення кількості бездомних осіб, інфікованих COVID-19.
- d. У Франції Уряд додатково виділив 50 мільйонів євро на житло для бездомних осіб на період кризи, спричиненої COVID-19. Завдяки цьому було забезпечено понад 150 тис. ліжок для бездомних людей, зокрема більше десяти тисяч у різних готелях. Для ізоляції бездомних осіб, інфікованих COVID-19, було створено 95 центрів розміщення, розрахованих на 3500 ліжок. Міська влада Канн перетворила павільйон свого всесвітньо відомого кінофестивалю на екстрений притулок для бездомних, причому з харчуванням і душовими.
- e. У Австрії, Італії та Данії зимові екстрені притулки залишилися відкритими весною.
- f. У Копенгагені (Данія) були організовані нові екстрені притулки та центр догляду для бездомних із позитивним результатом тесту на COVID-19, яких необхідно ізолювати. Копенгагенська міська влада також надала фінансування організаціям громадянського суспільства, які працюють із бездомними людьми, для розміщення людей, які сплять на вулицях,

зокрема осіб із психосоціальними розладами, у звичайних готельних номерах.

- g. У Барселоні (Іспанія) міська влада створила додаткове житло для бездомних людей завдяки укладанню угод з особами, які здають квартири у короткострокову оренду на відпустки, і перетворенню великого конференц-центру на екстрений притулок, чим загальна кількість ліжок була збільшена до 2100. Аналогічні заходи були вжиті у Мадриді. Мадридська міська влада також планує заходи на період після пандемії і приділяє особливу увагу забезпеченню постійним житлом і бездомним жінкам. Зимова програма для бездомних осіб у 2020 році буде перетворена на цілорічну.
- h. В Афінах (Греція) під час пандемії міська влада відкрила два центри розміщення, один – для бездомних людей, другий – для тих з них, що вживають наркотики, які будуть продовжувати працювати у період після пандемії.
- i. У Канаді, Ірландії, Нідерландах, Португалії, Великобританії і США влада виділила кошти на створення екстреного житла і притулків для бездомних людей під час кризи, спричиненої COVID-19.

3. Доступ до харчування

- a. У Братиславі (Словаччина) міська влада через своїх соціальних працівників і НУО роздавала бездомним людям готову їжу та пакети з водою, спиртовмісними антисептиками для рук, милом і масками для обличчя.
- b. Так само в Іспанії мобільні групи соціальних послуг щодня роздавали бездомним людям їжу, напої та гігієнічні набори, які містили мило, паперові серветки та спиртовмісний антисептик для рук. Ці групи також надавали інформацію про профілактичні заходи, вимірювали температуру тіла та за потреби надавали додаткові настанови та поради.

4. Доступ до води і гігієна

- a. У Братиславі (Словаччина) міська влада видала організаціям, що надають соціальну допомогу бездомним людям, антисептики та маски для обличчя, а поліція розповсюджувала маски для обличчя серед бездомних людей на вулицях.
- b. У Гельсінкі (Фінляндія) центри денного догляду залишалися відкритими, аби бездомні люди мали доступ до душових і пралень.
- c. У Брюсселі (Бельгія) для бездомних чоловіків і жінок у різні дні двічі на тиждень були відкриті душові у публічному басейні. У бельгійському місті Монс бездомних розмістили на футбольному стадіоні, де у них також була можливість користуватися душовими.